

УДК 339.9

Якубовський С. О.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ ЄС ТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ

У статті визначено сучасні детермінанти транснаціоналізації міжнародного бізнесу. Вивчено чинники, які впливають на транснаціоналізацію виробництва та збутових мереж на ринку енергоносіїв, зокрема на ринку природного газу. Оцінено наслідки використання в Україні трансфертного ціноутворення, зокрема на ринку природного газу. Вивчено досвід країн ЄС з диверсифікації ринку природного газу. Запропоновано конкретні заходи для покращення ситуації на газовому ринку України.

Ключові слова: транснаціоналізація міжнародного бізнесу, енергетична політика ЄС, трансфертне ціноутворення, диверсифікація ринку, економіка України.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку світового господарства відбувається інтенсивна транснаціоналізація усіх видів економічної діяльності, у тому числі в енергетичній сфері. При цьому могутність сучасних транснаціональних корпорацій, зокрема в енергетичній сфері, постійно зростає. Так, у докладі ООН «World Investment Report» за 2017 рік визначена вартість активів філій ТНК у розмірі понад 112 трлн дол. США, що майже на 50% перевищує вартість світового ВВП.

Могутність сучасних ТНК впливає як на довгостроковий розвиток країн завдяки ролі активів іноземних філій у міжнародній інвестиційній позиції країн та вивезенню доходів від іноземних інвестицій, так і на поточний економічний стан країн, які залежать від дій іноземних ТНК, перш за все, у стратегічних галузях економік, до яких належить енергетична сфера, зокрема ринок природного газу.

Саме тому питанню диверсифікації імпорту енергетичних продуктів, зокрема природного газу, у країнах, які залежать від поставок цієї продукції із-за кордону, приділяється значна увага в теоретичних та прикладних дослідженнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх десятиліть зарубіжні й вітчизняні вчені активно досліджують проблеми транснаціоналізації світового господарства та його окремих галузей, зокрема газодобувної.

Серед авторів, які досліджували проблеми транснаціоналізації, можна відзначити роботи Дж. Даннінга, Р. Вернона, Р. Коуза, Е. Пенроуз, Р. Стобауха, С. Хаймера, Ю. Козака, В. Новицького, О. Плотнікова, О. Рогача, В. Рокочі, В. Шевчука, О. Шниркова, А. Філіпенко та ін.

Зокрема, українськими авторами [1-5] було узагальнено сучасні теоретичні концепції транснаціоналізації та визначено головні мотиви здійснення прямих іноземних інвестицій (ПІІ), реалізація яких істотним чином впливає на економіку країни-реципієнта інвестицій.

Серед авторів, які досліджували світовий ринок енергетичних ресурсів, зокрема ринок газу, слід виділити роботи С. Бойера, Дж. Кешніка, Р. Суарес-Рівера, Дж. Волтера, В. Марковської, С. Мельникової, М. Музиченко й ін.

Разом з тим, світовий, європейський та український ринки енергетичних ресурсів, завдяки постійній появі нових чинників, пов'язаних з сучасними методами видобутку природних копалин, зокрема сланцевого газу та нафти, потребують нових досліджень.

Метою статті є дослідження чинників диверсифікації ринку природного газу ЄС та України,

визначення наслідків для стійкості національних економік від транснаціоналізації міжнародного бізнесу.

Основні результати дослідження. Аналіз результатів досліджень українських та іноземних вчених щодо розвитку міжнародного виробництва дозволяє визначити наступні основні чинники транснаціоналізації міжнародного бізнесу в енергетичній сфері.

По-перше, це прагнення з боку ТНК отримати рідкісні або більш дешеві природні ресурси. Завдяки цьому чиннику іноземні компанії створюють свої філії у країнах, що розвиваються, перш за все у нафтовидобувній промисловості.

По-друге, вихід на нові ринки (особливо на ті, доступ на які обмежений бар'єрами входу) завдяки придбанню вже існуючий чи створенню нової логістичної мережі. Ця стратегія використовується як в розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються.

По-третє, урахування національної специфіки внутрішнього ринку, залучення місцевих менеджерів та власників компаній, знайомих з особливостями попиту і пропозиції на місцевому ринку. Ця стратегія використовується ТНК під час роботи на ринку країн, в яких керівництво та суспільство налаштовані недоброзичливо до країни базування ТНК. Прикладом застосування цього підходу була діяльність в Україні газової компанії «RosUkrEnerg AG».

По-четверте, можливості досягнення позитивного ефекту зростання масштабу виробництва завдяки зниженню загальних середніх витрат. Цей чинник не є домінуючим в енергетичній сфері, але інколи все ж може впливати на стратегії ТНК.

Разом з тим, існують і два інших мотиви, реалізація яких однозначно негативно впливає на економічний розвиток країн. Це, по-перше, зниження рівня конкуренції при придбанні активів іноземних фірм, діючих на одному з ТНК енергетичному, перш за все, газовому ринку. Ця стратегія – «захисне інвестування» базується на тому, що ТНК може створити іноземне підприємство не для збільшення чи збереження прибутку, а з метою не допустити своїх конкурентів на привабливі ринки.

З точки зору В. Рокочі, вплив на конкуренцію через «захисне інвестування» породжує щонайменше дві важливі проблеми [4, с. 91]. По-перше, якщо припустити, що прями іноземні інвестиції знищують конкуренцію на товарних ринках, то уряди приймаючих країн повинні контролювати діяльність закордонних філій, що є вкрай несприятливим для ТНК. По-друге, «захисне інвестування» може спричинити і певні додаткові

витрати. Так, закордонна філія (досвід України свідчить, що кінцевим власником цієї філії може бути і громадянин України) буде схильна до лобіювання у місцевому уряді певних захисних заходів, наприклад, запровадження імпорتنих обмежень. Від цього інвестор отримає додаткові прибутки, а країна-реципієнт програє, оскільки на ринку створюється монополія, що супроводжується збільшенням цін, зокрема в енергетичній галузі.

Ще одним мотивом, реалізація якого погіршує економічний стан приймаючої країни, є бажання інвестора зменшити загальний рівень податкових відрахувань. Так, на думку В. Рокочі ТНК, використовуючи прямі іноземні інвестиції, знижують рівень оподаткування двома способами. Перший – створення виробничої філії у країні з відносно низькими податками. Другий – використання механізму трансфертного ціноутворення, який дає змогу зареєструвати прибутки у країнах з низькою ставкою оподаткування, навіть якщо доходи були отримані у країнах з високими податками [4, с. 95].

Прикладом застосування цієї стратегії є знову таки діяльність в Україні газової компанії «RosUkrEnergo AG», яка здійснювала продаж російського газу в Україні, але була зареєстрована у Швейцарії в якості корпорації з офшорною юрисдикцією.

Щоб зменшити податок на корпоративний прибуток, іноземна філія у країні з високим рівнем оподаткування може завищити ціну на товари чи послуги, які імпортуються із філії, яка розташована в країні з меншим рівнем оподаткування. Якщо підрозділ корпорації у країні з високим рівнем оподаткування експортує продукцію, то він може здійснювати цю операцію теж через філію, розташовану в країні з меншим рівнем оподаткування. У цьому випадку експортна ціна є заниженою. Це є однією з причин того, що офіційний торговельний баланс в Україні є нижчим, чим він є насправді.

У такий спосіб як при імпорті, так і при експорті іноземна філія, розташована у країні з високим рівнем оподаткування, зменшує свій прибуток і відповідні податкові відрахування, а філія у країні з низьким рівнем оподаткування підвищує свої прибутки. У результаті загальні податкові відрахування компанії, завдяки використанню трансфертного ціноутворення, значно зменшуються.

Нажаль, інвестиційні потоки в Україну, зокрема в енергетичний сектор, часто є ланкою схем прихованого виведення капіталу. Показовим прикладом цього є великі обсяги інвестицій з Кіпру, які на 1 жовтня 2017 р. складають понад 25% від загального обсягу ПІІ в національній економіці. За даними Державної служби статистики, на Кіпр припадає найбільша частка – 10,2 млрд дол. США – із 39,7 млрд дол. прямих іноземних інвестицій, залучених за всі роки незалежності України з 1991 р. [6]. Кіпр завдяки його неофшорному статусу у законодавстві України, сприятливим умовам оподаткування та забезпеченню конфіденційності інформації до початку кризи, з якою зіткнувся Кіпр, був популярною територією для формування схем оптимізації оподаткування та виведення капіталів. Відповідно, більшій частці інвестиційних потоків з Кіпру не притаманні можливі позитивні наслідки від ПІІ – трансферу технологій та краща практика ведення бізнесу. Такі потоки, навпаки, призводять до консервації існуючих в Україні форм ведення бізнесу та практики мінімізації рівня оподаткування [7].

Загалом вплив іноземних інвесторів на економіку України є досить суттєвим. Так, за розрахунками ООН відношення активів, які контролюються ТНК, до ВВП України у 2016 році становило 51,9%, що суттєво перевищує як середньоевропейський показник – 46,7%, так і відповідні показники країн – сусідів України: у Польщі відношення активів, які контролюються ТНК, до ВВП становить 39,8%, у Румунії – 38,4% [8].

Трансфертним ціноутворенням користуються насамперед іноземні компанії, які діють на газовому ринку. Саме тому в Україні, перш за все на державних підприємствах, виникають величезні борги за спожитий газ. Прикладом є борг Одеського припортового заводу за газ перед офшорною компанією «Ostchem Holding AG», яка зареєстрована на Кіпрі [9].

Такі дії іноземних компаній на газовому ринку України негативно позначаються на рівні життя населення, бо виведення коштів за межі національної економіки призводить до перерозподілу податкового навантаження з бізнесу на населення України.

Проблеми трансфертного ціноутворення властиві не тільки Україні. У розвинених країнах бізнес теж користується подібними схемами. В масштабах світової економіки – понад 20 трлн. дол. на рік за такими угодами виводиться з-під оподаткування. Іншим аспектом цього явища в українському контексті є те, що в Україні такими схемами зловживають не тільки компанії українського походження, а й інші іноземні інвестори, зокрема з країн ЄС [7].

Усвідомивши загрозу для економічної безпеки держав від суттєвої залежності національних економік від дій іноземних компаній та постачальників енергоресурсів Європейська Комісія акцентує увагу на трьох цілях енергетичної політики: стійкість, конкурентоспроможність національних виробників та безпека постачання енергоресурсів. При цьому найбільша увага приділяється залежності окремих держав-членів ЄС від єдиного зовнішнього постачальника природного газу, що в умовах перманентного конфлікту між Україною та Росією є дуже суттєвою загрозою для стабільного розвитку європейських країн.

Питання диверсифікації у газовому секторі ЄС регулює Директива 2004/67/ЄС, згідно з якою диверсифікація джерел і шляхів постачання газу належить до переліку інструментів досягнення стандартів безперебійності газопостачання. Рекомендується диверсифікувати газопостачання не за рахунок будівництва нових газогонів, у чому зацікавлена Росія, а шляхом будівництва терміналів для зрідженого природного газу.

При цьому у Стратегії діяльності Енергетичного Союзу, створеного державами-членами ЄС у 2015 році, зазначено п'ять основних напрямів діяльності [21]: диверсифікація джерел постачання енергії та постачальників енергоносіїв до країн Європейського Союзу та гарантування енергетичної безпеки на основі солідарності, кооперації і взаємної довіри між державами-членами ЄС; створення у межах ЄС інтегрованого енергетичного ринку без будь-яких внутрішніх перешкод; підвищення енергоефективності на основі енергозбереження; зменшення забруднення навколишнього середовища; підвищення конкурентоспроможності на основі фінансування досліджень та запровадження інновацій у розвиток енергоефективності, відновлюваних джерел енергії та новітніх технологій зберігання енергії.

Висновки і пропозиції. Таким чином, аналіз, проведений у статті, дозволяє визначити наступне. В умовах транснаціоналізації світового господарства виникає загроза монополізації певних галузевих та регіональних ринків. Це стосується, перш за все галузей, в яких існують високі економічні та адміністративні бар'єри доступу до національних ринків. До цих ринків, у першу чергу, належить газовий ринок окремих країн, що розвиваються, зокрема України.

Разом з тим, загрози на національних енергетичних ринках існують і в розвинутих країнах, зокрема в державах ЄС. Для їх зменшення європейські країни запровадили наступні заходи, які вже призвели до певного позитивного результату. По-перше, це зменшення рівня монополізації енергетичного, насамперед газового ринку, за рахунок диверсифікації поставок газу через термінали зрідженого газу. По-друге, це активна антимонопольна політика, яка обмежує ринкову владу окремих транснаціональних бізнес структур. По-третє, це збільшення фінансування наукових розробок щодо підвищення

енергоефективності та розвитку альтернативних джерел енергії і їх впровадження в реальний сектор економіки.

Результати аналізу економічної, зокрема енергетичної безпеки України, свідчать про те, що, на жаль, країна і далі потерпає від монополізації газового ринку. При цьому керівництво країни категорично відмовляється від приватизації національної монополії – НАК «Нафтогаз України» та заборони офшорних схем постачання енергоресурсів, в яких активно використовується трансфертне ціноутворення.

Отже, для покращення ситуації на газовому ринку України слід негайно здійснити наступні заходи: провести приватизацію НАК «Нафтогаз України» з заборонаю участі у ній компанії з офшорною юрисдикцією; запровадити справжню диверсифікацію поставок палива в Україну з заборонаю імпорту/експорту енергетичної продукції компаніями з офшорною юрисдикцією; залучити європейських, американських чи азійських інвесторів для будівництва в Україні терміналів для зрідженого природного газу.

Список використаних джерел:

1. Ломачинська, І.А. Інноваційна діяльність ТНК та її роль у розвитку світової економіки. / Л.І. Аджадж, І.А. Ломачинська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія міжнародні економічні відносини і світове господарство. – 2016. – вип. 7, частина 2. – С. 74-78.
2. Lomachynska I.A. Influence of direct foreign investment on economy development of the Visegrad Group countries: conclusions for Ukraine. /I.A. Lomachynska, K.I. Manchenko. // National Economic Development and Modernization: experience of Poland and prospects for Ukraine: multi-authored monograph. – Riga: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2017. – 74-87 p.
3. Рогач О.І. Міжнародні інвестиції: Теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій: Підручник / О.І. Рогач. – К.: Либідь, 2005. – 720 с.
4. Рокоча В.В. Транснаціональні корпорації: навч. посіб. з норматив. навч. дисципліни «Транснаціонал. корпорації» / В.В. Рокоча, О.В. Плотніков, В.С. Новицький, Л.П. Кудирко, О.О. Сльозко. – К.: Таксон, 2001. – 304 с.
5. Якубовський, С.О. Транснаціональні корпорації: особливості інвестиційної діяльності : навч. посіб. РМОіНУ / С.О. Якубовський, Ю.Г. Козак, Н.С. Логвінова та ін. – 2-ге вид., перероб. та доп.. – К.: ЦУЛ, 2011. – 472 с.
6. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) з країн світу в економіці України [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2018. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Якубовський С.О. Світовий досвід контролю за рухом іноземного капіталу та шляхи його використання в Україні / С.О. Якубовський, Т.А. Родіонова // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2014. – Вип. 121(2). – С. 65-73.
8. UNCTAD Country Fact Sheets 2017 [Електронний ресурс] // UNCTAD. United Nations, New York. – Режим доступу: <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Country-Fact-Sheets.aspx>.
9. Апеляційний суд підтвердив рішення Стокгольмського арбітражу по боргу ОПЗ перед Ostchem [Електронний ресурс] // РБК Україна. – Режим доступу: <https://www.rbc.ua/ukr/news/apellyatsionnyy-sud-podtverdil-reshenie-stokgolmskogo-1494496981.html>.
10. Музиченко М.В. Місце і роль диверсифікації постачання енергоносіїв у системі забезпечення енергетичної безпеки ЄС / М.В. Музиченко // Причорноморські економічні студії. – 2017. – Вип. 21. – С. 15-18.

Якубовський С. А

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

ДИВЕРСИФИКАЦИЯ РЫНКА ПРИРОДНОГО ГАЗА ЕС И УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ТРАНСНАЦИОНАЛИЗАЦИИ МЕЖДУНАРОДНОГО БИЗНЕСА

Резюме

В статье определены современные детерминанты транснационализации международного бизнеса. Изучены факторы, влияющие на транснационализацию производства и сбытовых сетей на рынке энергоносителей, в частности на рынке природного газа. Оценены последствия использования в Украине трансфертного ценообразования, в частности на рынке природного газа. Изучен опыт стран ЕС по диверсификации рынка природного газа. Предложены конкретные меры по улучшению ситуации на газовом рынке Украины.

Ключевые слова: транснационализация международного бизнеса, энергетическая политика ЕС, трансфертное ценообразование, диверсификация рынка, экономика Украины.

Yakubovskiy S. O.

Odessa I. I. Mechnikov National University

**DIVERSIFICATION OF THE MARKET OF NATURAL GAS OF THE EU AND UKRAINE
IN THE CONDITIONS OF TRANSNATIONALIZATION OF INTERNATIONAL BUSINESS**

Summary

The article defines contemporary determinants of transnationalization of international business. Factors influencing the transnationalization of production and marketing networks in the energy market, in particular in the natural gas market, were studied. The consequences of transfer price using in Ukraine, in particular in the natural gas market, are estimated. The experience of the EU countries in diversifying the natural gas market has been studied. Specific measures to improve the situation on the Ukrainian gas market are proposed.

Key words: transnationalization of international business, EU energy policy, transfer pricing, market diversification, economy of Ukraine.